

TÜRKİYE'DE BATICI ÇOĞUL MODERNLEŞMENİN KÜRE-YEREL BELİRSİZLİK VE DEĞERSİZLEŞMEYE DÖNÜŞMESİ: YENİ OSMANLILIK VEYA KÜRE-MUHAFAZAKAR İSLAMCILIK ÜZERİNE

Ertan Eğribel

Özet: Modernleşme, ülkemizin uzun süredir içerisinde olduğu bir durumdur. Modernlik ülkemizce yanlış anlaşılmış ve adeta taklit yoluna dönüşmüştür. Modernleşme günümüzde Batılı gibi olma amacı gütmesi ülkemiz için sorun teşkil etmektedir. Batıcı modernleşme ülkemiz değerleri ile birleşince ortaya tarif edilemeyecek bir durum çıkmıştır. Modernleşmeye dönük hareketler dolayısıyla kültürel değersizleşme söz konusudur. Bu durum kendi içerisinde belirsizlikler taşımaktadır. Bu belirsizlikler toplumsal sorunlara neden olmaktadır. Günümüzde Yeni Osmanlılık veya Küre-muhafazakar İslamcılık gündemdedir. Bu düşünceler modernlik düşüncesi ile harmanlanmış ve ortaya garip bir birleşim çıkmıştır. Bu yazımızda modernleşme ve ülkemiz değerlerinin birleşiminden oluşan karmaşık durum irdelenmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Belirsizlik, değersizleşme, kültürel değişim, Yeni Osmanlılık, Küre-muhafazakar İslamcılık.

INTRODUCTION TO ISTERN PLURAL MODERNIZATION IN TURKEY GLOBAL- LOCAL UNCERTAINTY AND DEVALUATION TRANSFORMATION: NEW OTTOMAN OR THE GLOBAL- ON CONSERVATIVE ISLAMISM

Ertan Eğribel

Abstract: Modernization is a situation that our country has been in for a long time. Modernity has been misunderstood by our country and has almost turned into a way of imitation. The fact that modernization aims to be like a Westerner poses a problem for our country. When westernist modernization combined with the values of our country, an indescribable situation emerged. There is cultural devaluation due to movements towards modernization. This situation carries uncertainties in itself. These uncertainties cause social problems. Today, Neo-Ottomanism or Globe-conservative Islamism is on the agenda. These thoughts were blended with the thought of modernity and a strange combination emerged. In this article, the complex situation consisting of the combination of modernization and our country's values has been examined. **Keywords:** Uncertainty, devaluation, cultural change, Neo-Ottomanism, Globe-conservative Islamism.

TÜRKİYE’DE BATICI ÇOĞUL MODERNLEŞMENİN KÜRE-YEREL BELİRSİZLİK VE DEĞERSİZLEŞMEYE DÖNÜŞMESİ: YENİ OSMANLILIK VEYA KÜRE-MUHAFAZAKAR İSLAMCILIK ÜZERİNE

Ertan Eğribel

Günümüzde Batı’da başlayan yeni gelişmeler sonrası modernleşme eleştirileri neredeyse doğallaştı. Türkiye’de de aynı yönde güçlü bir eğilim var. Geçmişte Batıcı yönde Türkçü / milliyetçi, İslamcı ve sosyalist açıdan modernleşmeyi birbirine karşıt bir biçimde ve farklı kadrolarla savunan kesimler günümüzde aynı militanlıkla geçmişte savundukları görüşlerden vazgeçerek küre-yerelleşmenin savunucuları haline gelmişlerdir. Bunda bir terslik olması gerekir. Bu tersliğin yadırganmaması bizim dışımızda başlayan küreselleşme tartışmalarının ve buna uygun yönelişin (aslında kuşatma ve dayatmanın) yine zorunlu bir değişim olarak tanımlanmasından kaynaklanıyor. Batı-dışı ülkelerde özellikle eski Osmanlı coğrafyasında “Arap Baharı” olarak tanıtılan bu değişim ABD öncülüğündeki Batı’nın empoze ve zorlamalarıyla (Ortadoğu’nun Balkanlaşması) sancılı bir süreç olarak gelişirken Türkiye bu yeni yönelişe modernleşme çabasında olduğu gibi devletin kendi siyasal seçimi olarak gönüllü katılmıştır. 12 Eylül darbesi ve sonrası iktidara gelen ANAP-Özal çizgisi günümüze kadar esasta değişmemiştir. Esas terslik çeşitli toplum kesimlerinin de direnç göstermeden yeni gelişmelere destek vermesidir. Modernleşmeye dayalı olarak ortaya çıkan Türkçü, İslamcı ve sosyalist siyasal seçimlerin Batı (kıta Avrupası) ile ilişkili olarak devlet (veya toplum) düzeyinde eskisi gibi savunulamaması, tek merkezli yeni ABD dünya düzeni örgütlenmesi içinde belirsizleşmesi ve değersizleşmesi küre-yerelleşme savunuculuğu biçiminde Yeni-Osmanlılık / İslamcılık veya bizim deyişimizle küre-muhafazakarlaşma olarak gündeme getirilmektedir.

Türkiye’de Batılı yönde çoğul (Türkçü, İslamcı, sosyalist) modernleşme deneyimleri toplumlar arası güç dengesi içinde ortaya çıkmış ve belli bir döneme kadar sürdürülmüştür. Önce Osmanlılık savunulamaz olmuş ve Osmanlı’nın tasfiyesi sonrası bu siyaset / kimlik çerçevesi imparatorluk olarak sürdürülememiştir. Soğuk savaş ortamında Türk-İslam sentezi gibi değişikliklerle kendini var etmeye çalışan Türkçülük, İslamcılık siyasetlerin de günümüzde devlet düzeyinde geçmişteki biçimiyle savunulması söz konusu değildir. Sovyetler Birliği’nin tasfiyesi ve yeni ABD egemenlik düzeni içinde geçmişte ortaya çıkan modern siyasetleri / kimlikleri sürdürmek mümkün olmamıştır. Bunun yerine önerilen kimlik / siyaset kalıpları, bizim bir katkımız olmadan dünyadaki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan Büyük Orta-

doğu Projesi veya Yeni-Osmanlılık biçiminde (demokratikleşme, özgürleşme olarak tanımlan, yerel düzeyde statükoya karşı, küresel düzeyde statükocu) küre-yerelleşme uygulamalarıdır. Türkiye'nin ve bölge halklarının bu değişimde etkinlik ve ağırlığı yoktur. Türkiye'nin çoğul modernleşme deneyimleri yeni dönemde küre-yerel belirsizlik ve değersizleşmeye dönüşmüştür. Küre-yerelleşme olarak adlandırılan yeni dünya düzeninin yeni dünya düzensizliği olarak da tanımlanması geçmişte tarihte önemli roller oynamış Yakın Doğu uygarlıklarının toplumlar arası ilişkilerde etkinliklerinin azalması, yer ve rolünün belirsizleşmesinden kaynaklanmaktadır. ABD öncülüğünde yeni bir dünya egemenlik düzeni oluşturulurken Doğu uygarlıklarının ne modernleşme deneyimleri, ne de geçmişteki uygarlık birikimleri önemli olmaktan çıkmıştır. Küreselleşme veya küre-yerelleşme koşullarından kastedilen budur. Türkiye bu dönemde eski Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan bütün uygulama ve sorunların dolaylı veya dolaysız olarak içindedir. Ancak Türkiye, bölgesel siyasi öneminin arttığı söylenmesine karşın bütün bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Yeni-Osmanlılık veya Büyük Ortadoğu Projesi olarak gündeme gelen yeni siyasal-toplumsal değişim Türkiye'nin değil ABD'nin projesidir. Türkiye'de 1980 sonrası gelişmeleri anlamak açısından Türk-İslam sentezinden yeni-Osmanlılığa veya yeni-İslamcılığa nasıl geçildiğine bakmak lazımdır.

Yeni-Osmanlılık ve yeni-İslamcılık (küre-muhafazakarlaşma) görüşlerinin Türkiye'de gelişmesi ve siyasi olarak etkinlik kazanması Sovyetler Birliği sonrasında ABD egemenliğinin bütün Ortadoğu'da etkinliğinin yaygınlaşmasıylaadır. Yirmi yıl CIA'da Ortadoğu masası şefliği yapan, emekliliği sonrasında da RAND'da ABD'ye akıl hocalığı yapmayı sürdüren Graham Fuller'in görüşleri ile yeni-İslamcılık görüşlerinin karşılaştırılması bu ortaklığı tespit etmek için yeterlidir. Fuller'in ABD'nin Ortadoğu'da çıkarları açısından getirdiği öneriler Türkiye'de de belli bir karşılık bulmuştur.¹ Bu dönemde Türkiye'ye olan ilgi gerçekten öne çıkmıştır. Türkiye'nin önemsiz bir ülke olduğunu kimse söylemiyor, ama önemli olan bu ilginin yönüdür. Bu açıklamalarda Türkiye'nin yeni dünya düzeninde tavrı Doğu-Batı çatışması açısından önem kazanmasına rağmen yeri ve rolü belirsizdir. Bu yer ve rol kendi tarihine uygun değil, tarihi birikimine aykırı olarak biçilen ABD eksenli bir yön(süzlük)dür. Bu nedenle bir yandan AB'ye bağlanırken, diğer yandan ABD merkezli Büyük Ortadoğu Projesiyle ilişkilendirilmiştir. Yeni ilişkilere ayak uydurması Türkiye'nin çok yönlü ilişkiler içinde önem kazanması anlamına gelmiyor. Küresel bir kuşatma çerçevesinde denetim ve sınırlama ilişkisi biçiminde ortaya çıkıyor. Türkiye Batı'yı temsilen, onun öncüsü olarak Ortadoğu'da yeni bir rol üstlenmiş değildir veya Ortadoğu'nun öncülüğünü üstlenip Batı'da yeni bir önem kazanmamıştır. AB'nin Türkiye'ye tavrı bi-

¹ Türkiye'de Graham Fuller'in görüşleri her zaman ilgiyle karşılanmıştır. Pek çok kitabı yayınlanmıştır. Amerika'da resmi düzeyde dikkate alındığı gibi Türkiye'de de görüşleriyle etkili olan akıl hocalarından biridir. Ama geçmişteki resmi görevleri nedeniyle adı ve görüşleri birlikte anılarak açıkça savunulamamaktadır.

liniyor, ABD Ortadoğusunda ise Türkiye etkileyen değil etkilenen (olayların peşine giderken sürekli tıkanan, olaylara göre görüş değiştiren) bir ülke durumundadır.² Türkiye ne Batı'ya ne de Doğu'ya yaranamamaktadır! Sovyetler'in tasfiyesi öncesi dönemde NATO içinde belli bir rolü olan Türkiye'nin Sovyetler sonrası dönemde rolü kendi adına veya Doğu ve Batı uygarlıkları adına genişlememiştir. Modernleşmeye dayalı siyaset/kimlik önerileri, Batılı devletler ile Türkiye arasındaki oluşturulan denge, Batı içi gerilimde Türkiye'ye verilen yer ve rol değersizleşmiştir. Batı-içi çekişme içinde yeni bir rol üstlenemeyen Türkiye zorunlu olarak Doğu'da kendi tarihine ters işlere yönelerek Batı adına yeni bir rol üstlenmeye çalışmaktadır. Bunun bir görüntüsü Türkiye'nin devlet ve toplum olarak varlığının/kimliğinin tartışmalı hale gelmesidir. Yakın tarihe yönelik statükoculuk eleştirileri bu yönde yeni bir statükonun (küreselleşmenin) savunuculuğu biçiminde ortaya çıkmıştır.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi içinde siyasi yönde yeni-Osmanlılık ve dünya görüşü olarak yeni-İslamcılık biçiminde öne çıkardığı değişim bir yönüyle içerde yakın tarihe eleştiri ve yıkımı öngörürken tarihi birikimine yabancılaşmaya dayalıdır. Bu anlamda devlet ve toplum dayanaksız kalarak varlığı tartışmalı hale gelmiştir. Günümüzde eski Osmanlı coğrafyası ve tarihine yönelik tasfiye çabası ABD imparatorluk örgütlenmesine uyumludur. Osmanlı'nın etnik kimliği dışlayan dine dayalı "millet" örgütlenmesi tersine çevrilerek Yakın Doğu toplumları için kendi uygarlık çerçeveleri dışında etnisite-din temeline dayalı, birbirini dışlayan bir yapı getirilmektedir. Türkiye'de bu yeni yönelişin en belirgin özelliği yakın tarihe, özellikle Cumhuriyet tarihine ve devlete eleştiri biçimindedir. Çok-kültürlülüğe dayalı yeni kimlik kalıpları Osmanlı-Yakın Doğu uygarlık örgütlenmesi bütünlüğü içinde gündeme gelmemektedir. Geçmişte Batı'ya karşı bir imparatorluk örgütlenmesi biçiminde ortaya çıkan İslam uygarlığı çerçevesi içinde de bir bütünlük kazanması söz konusu değildir. Günümüzde İslamcılık Batı'ya karşı Doğu uygarlık savunuculuğu olarak bütünleştirici bir dünya görüşü olmaktan çıkarken, etnik-dini düzeyde farklılaştırıcı, Batı ile gündelik yaşam tarzı içinde bütünleşmenin savunuculuğuna dönüşmüştür. Ortadoğu'da yönetim düzeyinde değişikliği belirten Arap Baharı'ndan söz edildiğinde bile İslamiyet etnik kimliklerle ilişkilendirilerek farklılaştırıcı bir rol oynamaktadır. Batı-merkezcilik eleştirileri adına Batı-dışı çeşitli modernlikleri de kapsayacak biçimde ABD merkezli yerelleşmenin savunulması bu nedenle garipsenmektedir. Modernleşme içinde Batı içi çelişkilere dayalı çoğulcu siyaset/kimlik arayışları ve seçimleri geçersizleşmiştir. Devlete karşı çeşitli kimliklerin savunuculuğu küreselleşmenin yerel ayağını oluşturmaktadır. Yeni-Osmanlılık veya Büyük Ortadoğu Projesi içinde İslamiyet'in ağırlık kazanması siyasi düzeyde bir ağırlık kazanma biçiminde değildir. Tam tersine İslamiyet gündelik ilişkiler içinde genişleyen yaşam tarzına dayalı inanç biçimine ve kimliğe dönüşerek siyasal yönü tartışmalı hale gelmiştir. İslamiyet geleneksel devlet/siyaset yapısının ve Batıcılışmayla bir-

² "Komşularla sıfır sorun" politikası tam tersine döndüğünde de aynı "kararlılıkla" savunulmaktadır.

likte uyumsuz bir biçimde ortaya çıkan yöneten devlet-yönetilen toplum ikiliğinin tasfiyesine dönük olarak siyasal bir rol üstlenmiştir. Batı'ya karşı bir kimlik ve egemenlik iddiası olmaktan uzaklaşmıştır. İslamcılık hareketinin anti-Batıcı, anti-Amerikan söyleminin belirsizleşmesiyle (dışlanmasıyla) ortaya çıkan küre-muhafazakarlaşma (farklılık savunuculuğu) mevcut egemenlik dengesini pekiştirmenin ötesine geçmeyen, hem Batı ile hem de diğer Doğu toplumlarıyla farklılıkların mutlaklaştırılmasına dayanak olmaktadır. İslamiyet'in Batı'ya karşı birlik ve dayanışma, Batı ile savaş/çatışma ideolojisi olmaktan çıkmasıyla kendi içinde farklılaşması eşzamanlıdır. Bu, günümüzde toplumun da küreselleşmeye katılmasıyla etnisite, din, mezhep, gündelik yaşam düzeyinde daha da belirgin hale gelmiştir.

Günümüzde Batı içi çelişkiler içinde önerilen çoğul modernleşme önerileri tek merkezli ABD dünya egemenliği nedeniyle dayanaksız kalmıştır. Çok-kültürlü, çok-kimlikli toplum yapısı küreselleşme içinde tanımlandığı için bu yapının ne Türkiye ile ne de Osmanlılık siyasetiyle uyuşması da söz konusu değildir. Yeni-Osmanlıcılık veya yeni-İslamcılık siyaseti ulus-devlete ve Türkçülüğe karşı olduğu gibi modern İslamcılık (imparatorluk siyasetine) dünya görüşüne de karşıt belli özellikler içinde tanımlanmaktadır. Soğuk savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki çekişmeye dayalı olarak ortaya çıkan devlet merkezli muhafazakar-milliyetçi Türkçülük, İslamcılık görüşleri de artık savunulmamaktadır. Tam tersine küre-muhafazakarlaşma tek merkezli ABD egemenliği tarafından belirlendiği için devlet/siyaset düzeyinde ortaya çıkan dünya görüşlerini de savunmak mümkün olmamaktadır. Günümüzde küre-muhafazakarlaşmaya dayalı değişim temelinde milliyetçilik veya ulus-devlet eleştirisinin ötesinde Türk toplum kimliği dışlanmaktadır. Milliyetçilikten değil Türklükten vazgeçilmektedir. Buna karşılık her türlü etnik-dini milliyetçilik özgürleşme ve çok-kimliklilik olarak desteklenmektedir. Bunun bir görüntüsü din, etnisite ve cinsel dayalı yeni kimlik kalıplarının devlete karşıt ama ABD küreselleşmesine uygun bir biçimde yaygınlaşmasıdır. Bu açıdan küresel sol ve yeni-İslamcılık veya küreselleşmeye uyumlu muhafazakarlık kendi kaynaklarından uzaklaşarak geçmişte savunukları görüşleri inkar temelinde birbirine yaklaşacaklardır. Türkiye'de sol ve İslami hareket 1960 sonrasında resmi görüşe muhalefeti Türkiye'nin NATO üyeliğine, Avrupa Birliği (geçmişte AET) ve ABD'ye, kapitalizme, sömürüye, kültürel yayılmacılığa karşı yapmışlardır. Bu anlamda her iki siyaset de mevcut düzene tehdit olarak görülerek aralarındaki ayrımlar öne çıkarılmıştır. Türkiye'de ulusal sola yönelişinin ötesinde İslamiyet ve toplum ile ilişkisini de yeniden yorumlayan Ecevit'in CHP'si ve Erbakan'ın MSP'si arasında yapılan koalisyon döneminde Türkiye Kıbrıs hareketini yaptığı gibi, iktidardayken Ecevit tarafından açıkça NATO'ya üyeliğimiz tartışmaya açılmıştır. 1980 darbesi bu açıdan da düşünülmelidir. Darbe sonrası siyaset yukarıdan müdahale ile yeniden biçimlenmiştir. Günümüzde ABD küreselleşmesinin ortaya çıkardığı farklılaşmaya dayalı dengesiz/eşitsiz dünya egemenlik ilişkilerine rağmen sol ve İslamcı hareket Batı egemenliğine ve yayılmacılığına karşı muhalefetlerinden vazgeçmişlerdir. Tam tersine Avrupa ve ABD'yi küresel demokratikleşmenin, özgürleşmenin öncüsü olarak, temel dayanak ve dönüştürücü güç olarak gör-

mektedirler. Sol ve İslamcı liberalizm küresel kapitalist liberalizmle ortak görüşleri savunmaktadır. Bu açıdan küreselleşmeci sol ile yeni-İslamcılık yakın tarihin eleştirisi temelinde küreselleşmenin savunucuları olarak birbirlerine yakınlaşmışlardır.

Türkiye’de 28 Şubat süreci sonrasında, XIX ve XX. yüzyıl Osmanlı imparatorluk geleneğine dayalı modern İslamcı dünya görüşü tasfiye edilirken (ulusal sol ve milliyetçilik ile birlikte) yerini küreselleşmenin savunucusu yeni küre-muhafazakar hareket almıştır. Türkiye’de İslamcı hareket geleneksel anlamda dini bir sınıfa (sözgelişi mollalar veya ulema sınıfı gibi hukuki-ruhani bir örgüte, dini bir otoriteye veya tartışılmaz dinsel nitelikli tek bir lidere ve dini önderliğe) dayanmamıştır. Cami, Batı’daki kilise gibi siyasal-sınıfsal bir otorite ve kurum değildir. Din görevlileri hiçbir zaman Batı’daki ruhban sınıfı gibi devletin dışında (kimi zaman devletle çatışan veya uzlaşan) kendi adına siyasal bir güç olmamıştır. Türkiye’de modernleşme sürecinde rol alan İslamcı hareket de bu tarihsel özelliğin bir ürünüdür. Dinsel kesimler modernleşme öncesi geleneksel devlet düzeninde de devlete alternatif, onun yerini alacak bir güç oluşturmamışlardır. Toplumun gündelik yaşamı içinde kendilerine ayrılan yerin dışına çıkmaları hoş görülmemiştir. Yine modern/Batıcı İslamcı hareket de toplum içinde bir dayanak aramak yerine esas dayanağını devlet içinde aramıştır. Toplum içinde bir kadrolaşma yerine devletin siyasal seçimine uygun bir kadrolaşma hareketi biçiminde gelişmiştir. Cumhuriyet döneminde de devletin siyasal seçimiyle ilişkili olarak ortaya çıkan ve yekpare olmayan İslamcı hareket belli yazarlar, gazeteciler, entelektüeller, akademisyenler, sanatçılar ve kitap, dergi, gazete, televizyon gibi çeşitli yayınlar aracılığıyla varlık belirtmiştir, tarihten siyasete, sanattan bilime İslamiyet’in rolünün güncel olarak yorumlanmasında, İslamcı dünya görüşünün oluşturulması, aktarılması ve yaygınlaşmasında bu kesimler önemli bir rol üstlenmişlerdir. Geçmişten farklı olarak çok partili dönem sonrasında İslamcı dünya görüşünün siyasal olarak etkinliğinde belli siyasal kadrolar, aydınlar yerine cemaat yapıları, tarikatlar veya genel olarak toplumun geniş kesimleri de siyasete katılarak düzen üzerinde etkili olmaya, düzenden pay alma ve ortaklığa başlamışlardır. Ancak yine de yeni-muhafazakar İslamcılık anlayışı içinde siyasal partiler, siyasal hareketler ve aydınlar önemli rol oynamayı sürdürmektedirler. Yeni İslamcı-muhafazakar aydınlar için küreselci, alternatif sol dergilerde yazmak artık doğal karşılanmanın ötesinde bir prestij gibi görünmektedir. Terisi de geçerlidir. Geçmişte sol ile adı özdeşleşmiş yazarlar da artık sık sık İslamcı olarak tanınan dergilerin, televizyonların gediklisi olmuşlardır. Son dönemde başlatılan “sol ilahiyat” tartışmaları da bu iç içe girmişliğin bir başka görüntüsüdür.³ Kü-

³ Mesele elbette sosyalizm ile İslamiyet arasındaki ilişki değildir. Bu yeni bir konu da değildir. Garudy’nin *İslamiyet ve Sosyalizm* kitabını hatırlatmakla yetinelim. Yine bir başka düzeyde, aralarındaki farklılıklara rağmen Cemil Meriç, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir ve Baykan Sezer örneklerini de analım. Sosyalizm ve İslamiyet arasındaki ilişkisinin değişmesi ve günümüzde küreselleşmeci sol ile ortak dünya görüşü paylaşımına dönüşmesi ilgi çekicidir. Bunu bir başka yazımızda ele alacağız.

reselleşmeci sol ve yeni-muhafazakar hareketin gündeme getirdiği veya en çok tartıştığı konu kamusal alanın aleyhine yeni etnik, dini kimlik kalıplarının genişlemesidir. Bu genişleme daha çok, mevcut dünya egemenlik düzenini tartışmadan, yeni dünya dengesi(-zliği) içinde belli hukuki haklar ve özgürleşme olarak gündeme gelen etnik, dini çeşitli kimlik kalıplarının gündelik yaşam tarzı içinde yaygınlaşması ve görünür olması biçimindedir. Bu anlamda yeni siyaset önerisi söz konusu olmadan gündelik hayat içinde ABD küreselleşmesine uyumlu muhafazakarlaşma özgürlük savunuculuğu biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bunun bir görüntüsü de yeni şehir-dindarlığının savunuculuğu biçimindedir. Geçmişte İslamcıların Batıcılığa eleştirisi siyasette Doğulu, İslami esaslardan sapıldığı, yeni Batıcı devlet kadrolarının yaşam tarzı ve siyasi ittifakların yanlışlığı üzerinedir. Toplumun İslam kimliği üzerinde son döneme kadar tartışma yoktur. İslamcılık devletin yeni siyasi arayışları içinde gündeme geldiğinde devlet ile toplum (İslam kimliği) arasındaki ilişkinin uyumsuz niteliği tartışmalı hale gelmiştir. Yeni-muhafazakar yaşam tarzı ve dünya görüşünün kaynağı İslam veya Doğu uygarlığı içinde süzülerek gelmiş bir birikime, Batı karşıtı, çatışmaya dayalı bir kimlik ve siyaset belirtisine, hatta içe dönük tasavvufa dayanmamaktadır. Diğer bir deyişle küre-muhafazakarlığın dayanağı gelenek değil, doğrudan küresel yeni ilişkilerdir. Esas tartışılması gereken de bu uyumun, Batıcı siyasi seçim ile toplumun İslam kimliği arasında bütünleşmenin, gelenekten kopuşun soru / sorun konusu olmamasıdır.

Günümüzde modernliğin, çağdaşlaşmanın şimdii, geçici, dünyevi olanı ve tarihsel koşulları belirtmekten ve yorumlamaktan uzaklaştığı, otoriterliğin, mutlaklığın bir göstergesi olarak varlık kazandığı eleştirisiyle küreselleşme öne çıkarılmaktadır. ABD eksenli modern-muhafazakarlık Sovyetler Birliği'nin tasfiyesiyle birlikte küresel-muhafazakarlığa dönüşmüştür. Mesele küreselleşme veya postmodernizmle güncel, geçici, anlık, dünyevi olanın tarihsel bağlamdan kopuk bir biçimde ele alınması ve tanımlanamamasıdır. Bu anlamda modernleşme anlayışından bir kopma söz konusudur. Dinin / kutsalın geri dönüşüne, küre-muhafazakarlaşmaya bu açıdan bakmak gerekir. Küresel çağın temel konu ve sorunları, belirleyicileri olarak dünya ölçeğinde çevre tahribatı, küresel ekonominin ve bilginin yükselişi, yeni toplumsal hareketlerin ürettiği yeni yaşam tarzları, mücadele biçimleri ve etnik, dini kimliklerin özgürleşmesi gösterilmektedir. Modernleşme yerine küreselleşmeden ve yeni bir çağdan söz edilmektedir. Küreselleşme kendini bağımsız olarak yeni bir hareket, yeni bir üretim tarzı ve siyaset önerisi olarak gündeme getiremediği için modernleşme eleştirisine dayalı olarak kültürel düzeyde tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle gündelik düzeyde dünyevi olanı belirten, ancak tarihsel değişim ve ilerlemeyle tanımlanmayan yeni bir açıklamadır. Artık Batılaşmadan, Batı kimliği almadan, üretimde ve paylaşımda bir dayanak söz konusu olmadan Batı-dışı kalarak da modern olmak mümkündür. İslamiyet küreselleşmeye ayak uydurmak adına dünyevileşmiştir. Dinin kamu yaşamında, eğitim, bürokrasi, yargı üzerinde etkisi yanında özel yaşam alanında da etkisi genişlemiştir. İslamiyet mevcut egemen ilişkiler içinde yer alarak toplum düzeyinde siyase-

te katılmadan, sanat, eğitim, sağlık, vergi gibi çeşitli konularda modern ilişkilerle uzlaşmıştır. İslam adına ve İslam belirleyiciliğinde yeni bir düzen önerisi yoktur. Bunda Türkiye'deki modernleşme serüveni de önemli bir rol oynamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki çok partili sisteme geçiş ve demokratikleşme (kalkınma, refah toplumu olma) söylemiyle birlikte Süleymanlılardan Nakşibendilere ve Nurlara kadar İslamcılığın çeşitli fraksiyonları siyasi partiler içinde sisteme katılmışlardır. Bu gelişme ABD tarafından da elbette izlenmektedir. Şerif Mardin gibi pek çok yazarın bu dönemde ve sonrasında alışlagelenin tersine bu yönde çalışmalar yapmasının desteklenmesi (Amerika'ya davet edilmesi) rastlantı değildir. Farklı bir bakış açısıyla ancak İslamiyet ile devlet-toplum arasındaki çelişki ve gerilim temelinde modernleşmeyi, çağdaşlaşmayı konu edinen Niyazi Berkes, Kemal Karpat gibi yazarlar da ABD'de ilgiyle karşılanmışlardır. Türkiye'de ise Bernard Lewis,⁴ Feroz Ahmet gibi yabancı yazarlar ilgi görecektir. Bu yazarlar farklı açılardan değerlendirmelerde bulunsalar da sonuçta devlet ile dinin birbirinden ayrışık yaşam alanları ve bunun yarattığı sorunlar üzerinde durmuşlardır. Modernleşmenin dine ayrı bir yaşam alanı ayırma girişimi demokratikleşmeyle birlikte tartışılır olmuştur. Bu durum İran devrimiyle Batı'ya karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiş, buna karşılık Türkiye örneği ise İran'a alternatif olarak gösterilmiştir. ABD'de faaliyet gösteren pek çok Türk yazarın bu dönemde Türkiye'ye dönmesi ve gündeme gelmesi rastlantı değildir.

İngilizlerin ve sonrasında ABD'nin İslamiyet'e ilgisi elbette yeni değildir. Ortadoğu, Hindistan ve Endonezya ile ilişkileri nedeniyle bu ilgi süreklilik göstermiştir. Burada sözü edilen Türkiye'deki İslamiyet'e olan yeni ilgidir. İki kutuplu dünya düzeninde Amerika'da çeşitli ülkelerdeki farklı İslami dünya görüşleri ve örgütlenme pratiği de ilgi görmektedir. CIA'dan Pentagon'a, araştırma merkezlerinden üniversitelere kadar çeşitli kurumlar tarafından incelemeler, raporlar hazırlanmıştır. Bu çalışmalar Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında bir başka anlam ve önem kazanmıştır. Çok partili hayat ile birlikte toplum düzeyinde dinin gündelik yaşamda ve siyasette etkisi arttıkça, din dünyevileştikçe inanç yönü, dogmaları otoriter olmaktan ve referans gösterilmekten çıkmıştır. Bu nedenle İslamiyet'in kendi adına bir parti veya cemaat örgütlenmesi biçiminde sisteme dahil olması Batı açısından bir tehdit olarak görülmemiştir. Günümüzde toplum ve tarih düzeyinde çözüm olarak gösterilen Batıcılışmanın yerini yaşam tarzı ve birey düzeyinde çözüme dayalı Amerikan(cı)laşma (küresel Batı-dışı modernlik modeli, melez modernlik, hayali modernlik) almıştır. Küreselleşme tarihsel bağlamda kendisine dayanak yaratarak anlam kazanmamaktadır. Ekolojik denge, iletişim teknolojisi gibi

⁴ Konumuz değil ama belirtmeden geçemeyeceğiz. I. Dünya Savaşında İngiliz İstihbaratı için görev yapan meslektaşları Toynbee gibi Bernard Lewis de II. Dünya Savaşı sırasında üniversiteye ara verip İngiliz İstihbarat Servisinde hizmette bulunmayı kariyerine eklemiştir. Bilimin bir cilvesi. İktidar-bilim ilişkisi bıçak sırtıdır, istihbarat-bilim ilişkisine kolaylıkla dönüşebiliyor.

kavramlar öne çıkarken yer, zaman, toplum, devlet, ülke, sınıf, ideoloji, tarih gibi kavramlar önemli olmaktan çıkmıştır. Mutlaklık, otoriterlik eleştirisiyle şimdi, anlık, geçici olan ve belirsizlik yüceltilmektedir. Bu nedenle bizim açımızdan yeni-Osmanlıcılıktan veya yeni-İslamcılıktan söz edilse bile içi boştur. İçeriği, genişlik ve anlamı küreselleşme / Amerikan(cı)laşma tarafından belirlenmektedir. Yeni dönemde ABD dışında hiçbir güce üstünlük verilmesi, egemenliğinin tanınması ve sürekliliği söz konusu değildir. ABD dünya egemenlik düzeninde kendi dışındaki bütün merkezleri dışladığı ve kendi gücünü mutlaklaştırdığı için gerçekte küreselleşmeye toplum düzeyinde ortak olmak, etkide bulunmak mümkün değildir. Geçmişte modernleşme Batı üstünlüğünü belirtse bile bu üstünlüğü sağlayan özelliklere katılmanın, ortak olmanın mümkün olduğu söylenmekteydi. Günümüzde ise küreselleşmeye katılmak ABD üstünlüğüne ortak olmadan bireysel düzeyde belli bir yaşam tarzını ve çözümü benimsemek (Amerikancılaşmak, küre-muhafazakarlaşmak) anlamına gelmektedir. Bu nedenle toplum ve tarih gözden düşerken, mekan ve zaman kavramı toplum-üstü, tarih-üstü, uygarlık-üstü hale gelecek her türlü sınırlanmanın dışında tanımlanmaktadır. Günümüzde ortaya çıkan (dine, etnisiteye, cinse dayalı) küre-yerel kimlik kalıpları küreselleşmenin dayanağı olurken devlete karşıt bir rol üstlenmiştir. Batı, Doğu toplumları içinde kendi egemenliğini yaygınlaştırdıkça, toplum içinde kendisine dayanak buldukça, toplum-üstü devlet kadrolarına dayalı olarak sürdürülen Batıcılışma, modernleşme girişimlerine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Modernleşme içinde Batı'ya dayalı çeşitli siyaset / kimlik önerileri (milliyetçilik, sosyalizm, İslamcılık gibi) başlangıçta bu sürecin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Giderek bu siyasetler toplumlar arası ilişkilerde devletin ve toplumun dayanağı olmaktan çıkarak başıbozuk hale gelmiştir. Türkçülüğün, sosyalizmin ve İslamcılığın son dönemdeki serüveni bu açıdan farklı değildir. Özellikle İslamcılığın günümüzdeki görüntüsü ilgi çekicidir. Batı ile doğrudan ilişkiler kurmanın, Batı egemenliği içinde yer almanın bir unsuru olarak siyasi olarak iktidardayken bile devletle çatışma halindedir. Bu nedenle devlet krizinin sürekli hale geldiği söylenebilir. Kuram ve pratik açısından bir belirsizlik, yönsüzlük, ilkesizlik, kaos ve çöküş hali hakimdir.

Osmanlılık çeşitli etnik, dini kimliklerin üzerinde, farklı toplumları kapsayan devlet-imparatorluk siyasetinin adı olduğu için Osmanlıcılıktan söz edilmesine rağmen bunu toplum kimliğine çevirme çabası başarısız olmuştur. Osmanlı egemenliğindeki çeşitli toplumlar Batı'da çeşitli devletlerden de aldığı destekle modern anlamda milliyetçilik, ulus-devlet görüşlerini savunmuşlar veya milliyetçiliğin de bir unsuru haline gelen dini görüşler temelinde Osmanlı'dan farklılaşma çabası içinde olmuşlardır. Günümüzde yeni-Osmanlıcılık toplum kimliği ve dünya görüşü düzeyinde savunulmamaktadır. Önce din düzeyinde Osmanlılık İslamiyet ile özdeşleştirilmektedir. Ancak en basit tarih ilgisi bile Osmanlı'yı İslamiyet ile veya etnik-yerel bir unsurla özdeşleştirmenin mümkün olmadığını gösterir. Bu nedenle İslamiyet açısından önemli olan bölgeler Osmanlı açısından en önemli bölgeler olmamıştır. Günümüzde de İslamcılık savunulurken gündelik yaşam içinde toplum

kimliğinin devlete karşıt yaygınlaşması gündeme getirilmektedir. Ancak Osmanlı sonrası yeni Türkiye devletinin Cumhuriyet'le birlikte ortaya çıkan siyasi kayıpları (imparatorluğun tasfiyesi) gündeme gelmezken kazanımları da tartışmalı hale getirilmektedir. Bu nedenle Sevr Antlaşması koşulları, başta ordunun dağıtılması, savaşılmaz hale gelmesi veya NATO ordusu olarak varlığını belli bir biçimde koruması gündemdedir. Yeni-Osmanlılık / İslamcılık içinde bir yıkım, dışarıda ise bir maceraya dayalı olarak (Ortadoğu'da uygarlık yıkımının destekçisi) öne çıkarılmaktadır. Bu nedenle Sevr'e içinde ve dışarıda birbiriyle iç içe girecek biçimde açıkça övgüler düzülmektedir. Yeni-Osmanlılık, Büyük Ortadoğu Projesi veya küremuhafazakarlaşma bir anlamda Türkiye'nin ve Türk kimliğinin tartışmalı hale gelmesidir. ABD projesi derken bu anlaşılmalıdır. Cumhuriyet'in kayıpları derken bunu sadece içe dönük olarak da düşünmemek gerekir. Osmanlı'nın tasfiyesi ve dünya siyasetinden vazgeçilmesi Doğu halkları açısından da bir kayıptır. Osmanlı'nın üstlenmiş olduğu Doğu koruyuculuğu ve savunuculuğu siyasetinin ortadan kalkması günümüz yeni gelişmelerinin de anlaşılmasının anahtarıdır. Günümüzde Doğu halkları korunmasız ve savunmasız hale düşerken Türkiye'nin güçlenmesi ve ağırlık kazanması da söz konusu olamaz. Aynı uygarlık çerçevesini paylaştığımız halkların dara düşmesinden, kanının dökülmesinden bizim ne çıkarımız olabilir? Tersini düşünmek, bundan medet ummak, bunu imkan olarak değerlendirmek en hafif deyimle ayıptır, ahlaksızlıktır, şaşkınlıktır. Bu uyarı aynı uygarlık çerçevesini paylaşmış halkların birbirinin acılarından, sorunlarından siyasi fayda umması açısından da geçerlidir. ABD'nin gücüne öykünüp onun gücünü kendi gücü zannedenler kurbağa ile inek misalini hatırlatıyor. Sonunda ineğe özenerek şişinen kurbağa zavallı duruma düşerek parçalanır. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya, Irak, Afganistan, Filistin, Lübnan, Fas, Tunus, Cezayir, Yemen, Sudan, Libya, Mısır, Suriye ve hedefteki İran. Sırada kim var? Amerikan Büyük Ortadoğusu genişliyor. Bu bir uygarlık ortaklığı değildir. Bu nedenle geçmişte aynı uygarlık çerçevesini paylaşmış halklar arasında birlik ve dayanışma söz konusu değildir. Tam tersine farklılaşarak, ötekileşerek, etnik-dini düzeyde birbirine karşıt ve düşman olarak mevzilenmektedirler. Bu gelişmeler ileride Kara Afrika'da olduğu gibi yeni provokasyonların ve kitlesel katliamların da hazırlığıdır.

Günümüzde küreselleşme yönünde eski Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan değişiklikler Büyük Ortadoğu Projesi veya yeni-Osmanlılık olarak adlandırılmaktadır. Önce adını doğru koyalım. Ortadoğu diye bir uygarlık yoktur. Ortadoğu, Osmanlı aleyhine Anglo-Amerikan yayılcılığını belirten siyasi bir deyimdir. Büyük Ortadoğu Projesi içinde gündeme gelen Yeni-Osmanlılık ve Yeni-İslamcılık bu çerçevede düşünülmelidir. Yakın Doğu uygarlık geleneği belirsizleşip değersizleşirken günümüzde bölge halklarının çıkarları aleyhine Amerikan Ortadoğusu genişlemektedir. Bu, aynı zamanda Batı saldırganlığı karşısında Doğu'nun öncülüğünü ve savunuculuğunu, cephe geleneğini üstlenen Yakın Doğu uygarlık birikiminin tarih sahnesinden tasfiyesidir. Bu durum tarihte Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi değil, ABD egemenliği karşısında buna direnç gösterecek hiçbir gücün kal-

maması ve ABD saldırganlığının dizginsiz hale gelmesidir. Ortadoğu içinde yer almak ABD hizmetine koşulmaktır. Büyük Ortadoğu Projesi içinde şişinerek eşbaşkanlık yapıyoruz demek ABD çıkarlarının, saldırganlığının en başta gelen savunucusu olacağım demektir. Türkiye elbette önemli bir ülkedir. Tarih ile derin bağları vardır. Konumu açısından herhangi bir yerde değildir. Toplumun belli bir dinamizmi, değişme ve dönüştürme gücü vardır. Türkiye ekonomi düzeyinde, düşünce hatta güncel siyaset düzeyinde yanlış uygulamaları zaman içinde tolere edebilir. Türk toplum ve tarih bilincinin yörüngesi sağlamdır. Yeter ki tarihi anlamda bir eksen değişikliği ile (Batı saldırganlığının üssü haline getirilerek) bu yörüngesi saptırılmasın. Türkiye karşı karşıya kaldığı birden fazla sıcak sorunla baş edebilir. Ancak bunun da bir sınırı vardır. Yeni-Osmanlılık ve yeni-İslamcılık ile Türkiye'nin tarihi ekseni değiştirilmek istenmektedir. Batıcılışma ile küreselleşme veya Batı-dışı modernleşme arasında bu açıdan farklılık vardır. Batıcılışma girişimine rağmen Türkiye'nin Doğu halklarına yönelik bir saldırganlığı, Doğu halklarının zor durumundan faydalanması, askeri-siyasi bir tehdit ve paylaşım içinde olması söz konusu değildir. Batı içi dünya egemenlik çekişmesi içinde Batılı devletler arasındaki farklılıklara dayalı siyasi-askeri ittifaklarla, savaşlarla sınırlanmıştır. Kırım Savaşı ve I. Dünya Savaşı bunun örnekleridir. Türkiye günümüzde Ortadoğu'ya çekilirken Batı'ya karşı yeni bir dünya düzeni şiarıyla gitmiyor. İttifak kurdukları güçler Yakın Doğu ve Türk tarihine yabancılaşmış marj-dışı unsurlar, çeşitli etnik, dini örgütler ve devletlerdir. Siyasi olarak ne olduğu belirsiz Büyük Ortadoğu projesi içinde yeni-Osmanlılık girişimi veya bunun zaaflarını taşıyan yeni-İslamcılık ile Türkiye'nin devlet ve toplum olarak kendi varlığı / kimliği de tartışmalı hale gelmiştir. Bu, mevcut olan kazanımların savunulması olmadığı gibi geçmiş ile gelecek arasında da bir karşıtlık yaratmıştır. Toplumların kaderi masa başında zar atarak belirlenmez. Siyaseti bir kumar gibi görmek tarih mirasyedilerinin işidir. Esas terslik Türkiye'nin içte yıkım, dışta macera çizgisine sürüklenmesini açmazdan bir çıkış olarak görenlerin artmasıdır. Bu, siyasetsizlik, belirsizlik ve değersizleşmenin yaygınlaşmasından başka bir şey değildir. Bunun "*yeni düşünce*" olarak gündeme gelmesi ise garabetten öte bir şeydir. Türkiye modernleşmeye ayak uydururken hiç olmazsa devlet ve toplum olarak tüm dünyada saygı duyulan bir ülke durumundaydı, bugün küreselleşmeye ayak uydurma çabasıyla birlikte gündelik yaşamdan kavramlara kadar teslimiyetin, belirsizliğin, değersizliğin eşiğine gelmiştir. Türkiye dünyada ve kendi içinde mevcut dünya egemenlik ilişkilerini tartışan, demokrasi, bağımsızlık, güvenlik, eşitlik ve barış açısından tarihe katkı sağlayan daha saygın ve önemli bir ülke haline mi geliyor? Yoksa hem kendi içinde hem de dünyada daha otoriter, daha hiyerarşik, daha şoven, askeri-bürokrat, muhafazakar bir yapının oluşmasına mı katkı sağlıyor? Bunun yanıtını herkes kendi gündelik deneyimlerine de bakarak cevaplamak durumundadır.